

اسالیب ادبی در آیات واجد واژه «الأرض» در قرآن کریم با عنایت به مبانی زمین‌شناسی تاریخی و زیست
دیرینه‌شناسی

عبدالحسین کنگازیان^۱ اکرم‌السادات میرممتاز^۲ امین رضایی صدر^۳

۱- استادیار گروه زمین شناسی، دانشکده فنی مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)

۲- مربی گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فلاورجان

۳- دانش آموخته گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فلاورجان

(نویسنده مسئول: kangazian@khuif.ac.ir)

چکیده

خداوند متعال کتاب آسمانی خود را بر حضرت رسول (ص) جهت هدایت و سعادت‌مندی انسان‌ها نازل فرمود. خداوند متعال برای نیل به این مقصود آیات هدایتگر را گاه با بیان ذکر رخداد‌های تاریخی، گاه با بیان موضوعات علمی، یا با ذکر احکام دینی، گاه با ذکر داستان انبیاء و اقوام گذشته و یا در قالب‌های دیگر بیان می‌نماید. یکی از قالب‌هایی که خداوند به‌منظور تربیت و هدایت انسان در کتاب آسمانی آورده، مفاهیم زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی است در این تحقیق برای نیل به این هدف ابتدا آیات واجد واژه «الأرض» که دارای مفاهیم زمین‌شناسی تاریخی و دیرینه‌زیست‌شناسی بودند از قرآن کریم استخراج گردیده و با استفاده از ترجمه استاد فولادوند ترجمه شده است سپس بر اساس تفاسیر معتبر و مقالات علمی، مصادیق علمی آیات موردبررسی قرارگرفت و با استفاده از تفاسیر و کتب بلاغی اسالیب ادبی مرتبط با آیات استخراج گردید. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که در قرآن کریم برای تبیین آیات مرتبط با موضوع زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی از واژگان و عبارات متعددی نظیر «خلق»، «بدیع»، «فاطر»، «دخان»، «فی سته ایام»، «و انزل من السماء ماء فاخرج به من الثمرات رزقا» و «ذراکم» و... و از اسالیب ادبی نظیر تشبیه بلیغ، مقابله، تاکید، بیان عظمت، حال و... استفاده شده است. موضوعات زمین‌شناسی تاریخی اشاره شده عبارتند از: خلقت و تکامل تدریجی زمین، خلقت آسمان و تکامل تدریجی آن (۱۴ آیه) و نحوه شکل‌گیری زمین و کرات آسمانی. همچنین در آیات مورد بررسی به زیست‌دیرینه‌شناسی نیز در موضوع خلقت تدریجی موجودات زنده و انسان اشاره شده است. نتایج حاصل از بررسی یافته‌ها نشان می‌دهد که استفاده از اسلوب «کنایه» برای عینی‌کردن نحوه خلقت، استفاده از «استعاره» برای تصویرپردازی بهتر پیدایش کره زمین، استفاده از «بیان عظمت» برای تبیین این پدیده (خلقت زمین و خالق آن) و «صفت استمراری» برای نشان دادن تدریجی بودن خلقت زمین می‌باشد. تنها اسلوبی که در تبیین موضوع زیست دیرینه‌شناسی بکارگرفته شده، اسلوب حال است. با توجه به کاربرد این اسلوب شاید بتوان نتیجه گرفت که کیفیت و چگونگی پیدایش موجودات زنده و انسان توسط این اسلوب بیان شده است.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، زمین‌شناسی تاریخی، زیست دیرینه‌شناسی، اسلوب ادبی

مقدمه

است، تربیت انسان و هدایت او به‌سوی فلاح و رستگاری است. خداوند حکیم در این کتاب، که معجزه جاودانی است، از روش‌ها، فنون و علوم مختلفی سخن به‌میان آورده که بشر می‌تواند با فهم آنها از کلام الهی بهره‌گیرد. این علوم علاوه بر علوم ادبی عربی، علوم دیگر را نیز شامل

قرآن کریم آخرین و جامع‌ترین کتاب آسمانی است که برای هدایت انسان‌ها و رستگاری بشر از سوی خداوند حکیم به‌واسطه نبی اکرم (ص) نازل شده است. بنابراین هدف اصلی قرآن کریم که همان هدف اصلی خلقت انسان و نظام هستی



می‌شود. برخی از این علوم مانند علم تاریخ، علم حقوق و علم روانشناسی علمی هستند که بشر به فهم آنها زودتر نایل گردیده و از آنها در فهم بهتر قرآن بهره جسته است. مسلماً هدف خداوند از بیان قصص تاریخی یا تعیین مسائل حقوقی آموزش علم تاریخ یا علم حقوق نبوده، بلکه این‌ها به منظور هدایت و راهنمایی انسان در قرآن کریم مورد اشاره قرار گرفته‌اند. با پیشرفت علوم و واکاوی‌های جدید، اشارات آشکار و نهانی از علوم دیگر در قرآن کریم معرفی گردیده است. از جمله مهمترین این علوم - که آیات زیادی در قرآن به آن اشاره دارد - علوم زمین است. مسلماً اشاره خداوند به علوم زمین - و گرایش‌های مختلف آن - در کلام خود همان حکمتی را دارد که بیان علوم دیگر داراست. در این میان اشارات خداوند به خلقت جهان، زمین، انسان و موجودات دیگر (که در زمین‌شناسی از آن به عنوان زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی یاد می‌شود) جایگاه مشهودی دارد که چنانچه بیان شد این اشارات نیز به منظور هدایت انسان ذکر شده است. بنابراین یکی از مهمترین وظایف مومنین تلاش برای درک بهتر این آیات می‌باشد. با توجه به موارد ذکر شده محققین زیادی به تحقیق در مورد مسائل علمی از جمله مسائل زمین‌شناسی قرآن پرداخته‌اند به عنوان مثال شعاعی (۱۳۹۸) به تبیین اوصاف زمین (مهد، کفات، قرار، فراش، ذلول، ذات الصدع، بسط و سطح، دحو و طحو و مد)، ویژگی‌ها (جاذبه، حرکت و کرویت) و نیز کوه‌ها، در قرآن کریم پرداخته و میزان تطبیق آن با علم زمین‌شناسی را مورد بررسی قرار داده است. کنگازیان و همکاران (۱۳۹۳) با رویکرد تبیین اشارات زمین‌شناسی در قرآن، آیات واجد واژه ارض را بررسی کرده و مصادیق زمین‌شناسی آن آیات را بر مبنای مفاهیم زمین‌شناسی معرفی نموده‌اند. به نظر آنان شناساندن این مفاهیم به

مفسران می‌تواند آنان را در فهم و تفسیر این آیات یاری نماید. این ایده را رضایی اصفهانی (۱۳۸۸) نیز در مورد همه علوم طبیعی مطرح شده در قرآن کریم پذیرفته و سرخط‌هایی از آن را در تفاسیر شیعی عنوان نموده است. ندایی (۱۳۹۳) نیز با بررسی ارتباط این گونه آیات با پدیده‌های جهان آفرینش بویژه علم زمین‌شناسی شیوه تفسیر علمی را برای فهم بهتر آیات قرآن پیشنهاد می‌دهد. آقازینی (۱۳۷۶) نیز با همین دیدگاه مصادیق اشتقاق قاره‌ها را در قرآن کریم مورد پی‌جویی قرار داد. مسلم است که کلید فهم موضوعات علمی مطرح شده در قرآن کریم استفاده از ادبیات عرب است. با توجه به مطالب ذکر شده این تحقیق سعی دارد با واکاوی اسالیب ادبی آیات واجد واژه الأرض و مصادیق زمین‌شناسی تاریخی و زیست چینه‌نگاری، ارتباط بین اسالیب بکار گرفته شده را با مصادیق ذکر شده به دست آورد. نتیجه این پژوهش می‌تواند فهم و درک بهتری از کلام الهی در این آیات را برای مفسران ایجاد نماید و زمینه را برای حصول به هدف اصلی قرآن کریم یعنی هدایت فراهم آورد. در این پژوهش ابتدا آیات واجد واژه «الأرض» با استفاده از نرم‌افزار جامع تفسیر نور ۲ استخراج گردید و براساس تقسیم‌بندی کنگازیان و همکاران (۱۹۹۳) از بین آنها آیات دارای مصادیق زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی و با استفاده از ترجمه فولادوند ترجمه گردید. سپس با استفاده از کتب لغوی معتبر نظیر: ابن منظور (۱۴۱۴)، قرشی بنایی (۱۴۱۲)، مصطفوی (۱۳۸۵)، راغب اصفهانی (۱۴۱۲) واژگان هر آیه مورد بررسی قرار گرفت. آنگاه تفسیر این آیات با استفاده از تفاسیر معتبر نظیر طبرسی (۱۴۱۲) طباطبائی (۱۳۸۴)، مکارم شیرازی (۱۳۸۰)، طیب (۱۳۸۶) مورد دقت قرار گرفت. اسالیب ادبی هر کدام از

تحقیق، تعداد ۲۷ آیه از آیات واجد واژه «الأرض» در ارتباط با موضوع زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی می‌باشد. فهرست این آیات در جدول ۱ ارائه شده است. در این جدول علاوه بر فهرست آیات، اسالیب ادبی به کار رفته در هر کدام بر مبنای تفاسیر و کتب بلاغی معتبر معرفی شده است.

این آیه‌ها با استفاده از منابعی نظیر تفتازانی (۱۴۱۱)، عرفان (۱۳۸۳) استخراج گردید و در نهایت ارتباط بین مصادیق زیست دیرینه‌شناسی با لغات و اسالیب بدست‌آمده در هر آیه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

با توجه به بررسی به عمل آمده توسط بهرامی و همکاران (۱۳۹۳) و بررسی به عمل آمده در این

جدول ۱- فهرست آیات واجد واژه «الأرض» مرتبط با علم زمین‌شناسی تاریخی و اسالیب مربوطه

نام و شماره سوره	شماره آیه	عناوین اسالیب شناسائی شده در آیه
البقره ۲	۲۲	تأکید در نهی، مقابله، تشبیه بلیغ
البقره ۲	۱۱۷	ماکافه (تاکید)، استعاره تمثیلیه، ترتیب عقلی
البقره ۲	۱۶۴	بدل اِشتمال، لام تأکید، مساوات
التوبه ۹	۳۶	حال، عظمت و تأکید، نهی خاص بعد از نهی عام، مبالغه
هود ۱۱	۷	نون تأکید، تشبیه بلیغ، کنایه
یوسف ۱۲	۱۰۱	من تبعیضیه
الرعد ۱۳	۳	تأکید، جمله و صغیه
ابراهیم ۱۴	۱۰	استفهام انکاری، آدات حصر
ابراهیم ۱۴	۳۲	من جنسیت، من تبعیضیه، حال
الحجر ۱۵	۱۹	کنایه، مجاز، من تبعیضیه
الحج ۲۲	۵	طباق، اِنتلاف طباق و تکافؤ، حال
المومنون ۲۳	۷۹	-
الفرقان ۲۵	۵۹	استعاره مکنیه، کنایه، حال
النمل ۲۷	۶۱	استفهام انکاری
فاطر ۳۵	۱	زیادت، حال، کنایه، استعاره، مجاز، صفت استمراری
الزمر ۳۹	۴۶	منادی، اِلتجاء
فصلت ۴۱	۱۱	مجاز عقلی، تشبیه بلیغ صوری، حال، استعاره مکنیه، طباق
الشوری ۴۲	۱۱	مبالغه در نفی به طریق کنایه، تأکید، جمله حالیه
ق ۵۰	۷	-
الذاریات ۵۱	۴۸	مدح
الرحمن ۵۵	۱۰	-
الحديد ۵۷	۴	کنایه، معیت مجازی
الملک ۶۷	۲۴	-
نوح ۷۱	۱۹	تشبیه
النبأ ۷۸	۶	استفهام انکاری، سجع مطرف، تشبیه
النازعات ۷۹	۳۰	اِشتغال
عبس ۸۰	۲۶	اسناد مجازی، تأکید

استفهام انکاری (هر کدام، ۳ آیه) و طباق (۲ آیه) بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و سایر اسالیب ادبی نظیر: ترتیب عقلی، بدل

چنانچه در این جدول مشاهده می‌شود اسالیب ادبی، تأکید (۸ آیه)، تشبیه؛ کنایه، حال و استعاره (هر کدام ۵ آیه)، من تبعیضیه، مجاز،

اشتمال، مساوات، مقابله، نهی خاص بعد از عام، مبالغه، جمله وصفیه، ادات حصر، من جنسیت، ائتلاف طباق و تکافؤ، زیادت، صفت استمراری، منادی، التجاء، مدح، معیت مجازی، سجع

مطرف و اشتغال در مجموعه آیات هر کدام یک بار به کار رفته است. جدول ۲ مصادیق مربوط به زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی در آیات مورد مطالعه را نشان داده است.

جدول ۲- فهرست آیات مرتبط با زمین‌شناسی تاریخی به همراه عبارات و موضوعات زمین‌شناسی تاریخی هر آیه

سوره/آیه	عبارات آیه	مصادیق تاریخی زمین‌شناسی
البقره ۲۲/۲	عبارت جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا و عبارات وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ اشاره به تکامل تدریجی کره زمین قبل از خلقت انسان و عبارت وَالسَّمَاءَ بِنَاءً به خلقت و تکامل آسمان اشاره دارد.	-خلقت و تکامل تدریجی زمین -خلقت آسمان
البقره ۱۱۷/۲	عبارت بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ اشاره به خلقت آسمان و زمین دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
البقره ۱۶۴/۲	کل آیه به خلقت آسمان و زمین و عوامل و فرایندهای موجود در جو و دریا های زمین اشاره دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
التوبه ۳۶/۹	عبارت خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ اشاره به خلقت آسمان و زمین دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
هود ۷/۱۱	عبارت خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ به خلقت تدریجی آسمان و زمین و تعداد مراحل آن و عبارت وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ به شکل گیری کرات و زمین ابتدایی به شکل مایع اشاره دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت و تکامل تدریجی آسمان نحوه شکل گیری زمین و کرات
یوسف ۱۰۱/۱۲	عبارت فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ اشاره به خلقت آسمان و زمین دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
الرعد ۳/۱۳	کل آیه به تکامل تدریجی کره زمین اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین
ابراهیم ۱۰/۱۴	عبارت فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ به خلقت آسمان و زمین اشاره دارد	خلقت زمین خلقت آسمان
ابراهیم ۳۲/۱۴	کل آیه به خلقت آسمان و زمین و تکامل تدریجی آن اشاره دارد	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
الحجر ۱۹/۱۵	کل آیه به تکامل تدریجی زمین اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین
الحج ۵/۲۲	عبارات خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ..... يَرْدُّ إِلَىٰ أَرْضِ الْعُمُرِ اشاره به تدریجی پدیدار شدن موجودات و خَلَقْنَا انسان و عبارات أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ..... به تکامل تدریجی کره زمین اشاره دارد.	خلقت تدریجی موجودات زنده و انسان تکامل تدریجی زمین
المومنون ۷۹/۲۳	عبارت ذُرَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ اشاره به خلقت انسان دارد	خلقت انسان
الفرقان ۵۹/۲۵	عبارات خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ به خلقت تدریجی آسمان و زمین اشاره دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت و تکامل تدریجی آسمان
النمل ۶۱/۲۷	عبارات جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا به تکامل تدریجی زمین و آماده شدن آن برای زیستن انسان اشاره دارد	تکامل تدریجی زمین
فاطر ۱/۳۵	عبارت فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ اشاره به خلقت آسمان و زمین دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
الزمر ۴۶/۳۹	عبارت فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ اشاره به خلقت آسمان و زمین دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان

فصلت ۱۱/۴۱	عبارات اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا احتمالاً اشاره به نحوه شکل گیری آسمان و زمین اشاره دارد.	خلقت آسمان و تکامل تدریجی آن نحوه شکل گیری زمین و کرات
الشوری ۱۱/۴۲	عبارت فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ اشاره به خلقت آسمان و زمین دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
ق ۷/۵۰	کل آیه به تکامل تدریجی زمین و آماده شدن آن برای زیست انسان اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین
الذاریات ۴۸/۵۱	عبارت وَالْأَرْضِ فَرَشْنَاهَا احتمالاً اشاره به تکامل تدریجی زمین دارد.	تکامل تدریجی زمین
الرحمن ۱۰/۵۵	کل آیه به تکامل تدریجی زمین و آماده شدن آن برای زیست انسان اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین
الحديد ۴/۵۷	کل آیه به خلقت و تکامل تدریجی آسمان و زمین و آماده شدن آن برای زیست انسان اشاره دارد.	خلقت و تکامل تدریجی زمین خلقت آسمان
الملک ۲۴/۶۷	عبارت ذَرَأْتُمْ فِي الْأَرْضِ اشاره به خلقت انسان دارد.	خلقت انسان
نوح ۱۹/۷۱	کل آیه به تکامل تدریجی زمین و آماده شدن آن برای زیست انسان اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین
النبا ۶/۷۸	کل آیه به تکامل تدریجی زمین و آماده شدن آن برای زیست انسان اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین
النازعات ۳۰/۷۹	کل آیه به تکامل تدریجی زمین و آماده شدن آن برای زیست انسان اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین
عبس ۲۶/۸۰	کل آیه به تکامل تدریجی زمین و آماده شدن آن برای زیست انسان اشاره دارد.	تکامل تدریجی زمین

تکامل تدریجی زمین " از اسالیب ادبی "مقابله، تشبیه بلیغ، تأکید، کنایه، بیان عظمت، مجاز، استعاره، صفت استمراری، سجع مطرف، اشتغال و اسناد مجازی" استفاده شده است. در برخی از آیات مربوط به این موضوع ابتدا به پیدایش زمین و جهان با کلمات "فاطر"، "خلق"، "بدیع" و چند مرحله‌ای بودن این پیدایش با عبارات "فی سته ایام" اشاره شده است. در بیان این قسمت از مراحل پیدایش و خلقت زمین خالق متعال از اسالیب "کنایه"، "استعاره"، "بیان عظمت" و "صفت استمراری" استفاده فرموده است.

چنانچه در این جدول مشاهده می‌شود مصادیق زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی اشاره شده به ترتیب فراوانی عبارتند از: خلقت و تکامل تدریجی زمین (۱۸ آیه)، خلقت آسمان و تکامل تدریجی آن (۱۴ آیه) خلقت تدریجی موجودات زنده و انسان (۳ آیه) نحوه شکل‌گیری زمین و کرات آسمانی (۲ آیه).

بحث و نتیجه‌گیری

جدول ۳ ارتباط بین مصادیق ذکر شده و اسالیب ادبی را بیان می‌نماید. چنانچه از این جدول به‌دست می‌آید در آیات واجد مصادیق "خلقت و

جدول ۳- ارتباط مفاهیم زمین‌شناسی تاریخی و زیست دیرینه‌شناسی با اسالیب ادبی

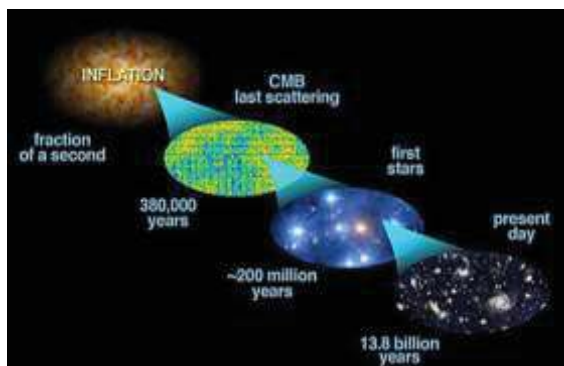
موضوع زمین‌شناسی تاریخی	اسالیب ادبی
خلقت و تکامل تدریجی زمین	مقابله، تشبیه بلیغ، تأکید، کنایه، بیان عظمت، مجاز، استعاره، صفت استمراری، سجع مطرف، اشتغال
خلقت و تکامل تدریجی آسمان	مقابله، تشبیه بلیغ، مساوات، کنایه، بیان عظمت، استعاره مکنیه، صفت استمراری
نحوه شکل‌گیری زمین و کرات آسمانی	کنایه، تشبیه بلیغ، استعاره مکنیه
خلقت تدریجی موجودات زنده و انسان	حال

عظمت" برای تبیین این پدیده (خلقت زمین و خالق آن) و "صفت استمراری" برای نشان‌دادن تدریجی بون خلقت زمین باشد (شکل ۲). در

شاید استفاده از "کنایه" برای عینی‌کردن نحوه خلقت، استفاده از "استعاره" برای تصویرپردازی بهتر پیدایش کره زمین، استفاده از "بیان

مصدق "خلقت آسمان و تکامل تدریجی آن" با اسالیب ادبی "مقابله"، "تشبیه بلیغ"، "مساوات"، "کنایه"، "بیان عظمت"، "استعاره مکنیه"، "مجاز" و "صفت استمراری" بیان شده است. این اسالیب با اسالیب بکار رفته در موضوع خلقت و تکامل تدریجی زمین مشابه می‌باشد، بنابراین می‌توان دلایلی را که برای استفاده این اسالیب برای بیان این موضوع اشاره شد برای بیان دلایل استفاده از آنها در تبیین موضوع خلقت آسمان و تکامل تدریجی آن نیز استفاده نمود. چنانچه در جدول ۳ ملاحظه می‌شود اسالیب به‌کار گرفته شده در تبیین موضوع «نحوه شکل‌گیری زمین و کرات آسمانی» عبارتند از: «کنایه»، «تشبیه بلیغ» و «استعاره مکنیه».

ادامه در برخی از آیات دیگر مرتبط با موضوع به تکامل تدریجی زمین با عباراتی نظیر "انزل من السماء ماء فاخرج به من الثمرات رزقا"، "انبتنا فیها من کل شیء موزون" و عبارات دیگر اشاره شده است. در تبیین این مراحل علاوه بر استفاده از اسالیبی که به زیباسازی کلام کمک کرده است مانند "مقابله"، "سجع مطرف" و "اسناد مجازی" از اسالیب "تشبیه" و "مجاز" برای پرده‌برداری از نحوه تکامل زمین و وادار نمودن شنونده به تفکر و درک عمیق تر موضوع استفاده و موجب تقویت معنای کلام شده است. با اسالیب "اشتغال" و "تاکید" نیز بر چنین نحوه ی خلقتی (تدریجی بودن و مرحله ای بودن) اشاره شده است. براساس اطلاعات مندرج در جدول ۳ و یافته‌های این پژوهش آیات واجد



شکل ۱- شکل شماتیک از مراحل کلی خلقت جهان. اعداد نشان‌دهنده طول هر مرحله است (اقتباس از سایت مرکزی زمین گذشته، ۱۳۹۹).

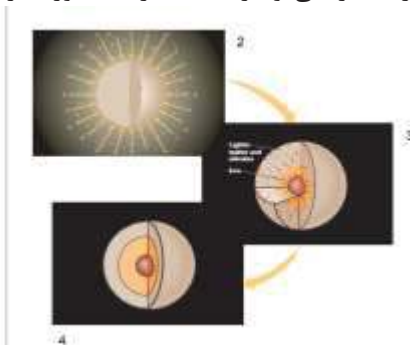
به‌صورت متراکم و گازی شکل (دود) ستارگان و کهکشان‌ها بوجود آمده‌اند (شکل ۱). نهایتاً در انفجاری که در انتهای سیر تکاملی ستارگان رخ داده غبار حاصل شده و از آنها (دود) کرات آسمانی در منظومه‌ها شکل گرفته است (شکل ۱-۲). برای توضیح مرحله اخیر از اسلوب "استعاره" و "تشبیه بلیغ" و واژه "دخان" در آیه

بر طبق نظریه "بیگ‌بنگ" یا "مه‌بانگ" که در مورد چگونگی خلقت جهان شامل کرات آسمانی و زمین است تشکیل جهان پس از انفجار عظیم و تبدیل انرژی حاصل از این انفجار به ذرات اولیه مادی (الکترون پروتون و ...) شروع شده است. سپس با شکل‌گیری عناصر ساده نظیر هیدروژن و هلیوم، از این ذرات اولیه و تجمع آنها

از عبارات "استوی الی السماء..." و از اسلوب کنایه استفاده شده است (رک، طیب، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۴۱۶ و طباطبائی، ۱۳۸۴، ج ۱۷، ص ۵۵۳).



مرتبط استفاده شده است. از طرف دیگر برای توضیح شکل‌گیری زمین و کرات آسمان به صورت تدریجی و مرحله‌ای، در آیات موردنظر



شکل ۲- شکل‌گیری تدریج کره زمین: ۱- تشکیل ابتدایی منظومه شمسی خورشید در میانه منظومه و غبار بقیه کرات در اطراف آن در گردش هستند. ۲- کره زمین به صورت مذاب و یکدست شکل گرفته است. ۳- عناصر سنگین (مثل آهن) به داخل توده مذاب کره زمین جذب می‌شوند ۴- این جابجایی باعث ایجاد لایه‌های درونی زمین در حین سرد شدن آن شده است (اقتباس از Garrison 2010).

سلولی‌ها، "مضفه مخلقه و غیر مخلقه" را به پیدایش مهره‌داران و بی‌مهرگان، "یقر" را به پیدایش پستانداران و نهایتاً "نخرجکم طفلاً" را به پیدایش انسان قرینه نمود. (الله اعلم بالصواب). هم‌چنین در آیات دیگر مربوط به این موضوع انتشار و گسترش جنس انسان بر روی زمین را با واژه "ذراکم" توصیف فرموده و زندگی و انتشار نسل وی را وابسته به زمین دانسته است (رک، مکارم‌شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۲۶۲ و مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۲۸۳). البته در رابطه با موضوع انتشار نسل انسان اسلوب ادبی خاصی در آیات استفاده نشده است.

نتیجه‌گیری

- از مجموع آیات واجد واژه «الارض» ۲۷ آیه مرتبط با موضوع «زمین‌شناسی تاریخی» است.
- اسالیب ادبی به کار رفته در آیات مرتبط با

با عنایت به جدول ۳ می‌توان دریافت که تنها اسلوب به کار گرفته شده برای بیان "خلقت تدریجی موجودات زنده و انسان" اسلوب "حال" می‌باشد. در بیان این موضوع یعنی خلقت تدریجی موجودات زنده تفاوت نظراتی بین مفسرین و دانشمندان اسلامی وجود دارد، برخی از آنان (به عنوان مثال، مشکینی) معتقدند که برخی از آیات قرآن خلقت تدریجی موجودات و در نهایت انسان را تصویرپردازی می‌کند. اما تنها اسلوبی که در این سه آیه می‌توان یافت، اسلوب حال است که با توجه به کاربرد این اسلوب شاید بتوان نتیجه گرفت که آیه مذکور (الحج/۵) به کیفیت و چگونگی پیدایش موجودات زنده و انسان اشاره نموده است یعنی می‌توان مطابق با معانی "نطفه" را اشاره به ایجاد تک‌سلولی‌ها بر روی زمین، سپس "علقه" را به ایجاد چند

ماءاً فأخرج به من التمرات رزقا» و «أنبئتنا فيها من كل شيء موزون» استفاده شده است. در آیات واجد موضوع «خلقت آسمان و تکامل تدریجی آن» از اسالیب ادبی، مقابله، تشبیه بلیغ، مساوات، کنایه، بیان عظمت، استعاره مکنیه، مجاز و صفت استمراری استفاده شده است. در تبیین آیات واجد موضوع «نحوه شکل‌گیری زمین و کرات آسمانی» از اسالیب ادبی: کنایه، تشبیه بلیغ و استعاره مکنیه استفاده شده است. برای بیان نحوه شکل‌گیری کرات آسمانی از واژه «دُخان» استفاده شده است. از عبارت «استوی الی السماء...» برای تبیین شکل‌گیری زمین و کرات آسمانی به صورت تدریجی و مرحله‌ای بودن استفاده شده است. شاید بتوان از واژه «نطفه» به ایجاد تک سلولی‌ها بر روی زمین، از واژه «عقله» به ایجاد چند سلولی‌ها از عبارت «مُضغَةٌ مَخْلُفَةٌ و غیر مَخْلُفَةٌ» به خلقت مهره داران و بی مهرگان، از عبارت «نقرُّ» به پیدایش پستانداران و از عبارت «تخرجکم طفلاً» به پیدایش انسان اشاره نمود. با عبارت «ذُرَّاکم» می‌توان به انتشار و گسترش جنس انسان بر روی زمین اشاره کرد.

موضوع «زمین‌شناسی تاریخی» به ترتیب فراوانی عبارتند از: تأکید، تشبیه، کنایه، حال، استعاره، طباق، من تبعیضیه، مجاز، استفهام انکاری، ترتیب عقلی، بدل اشمال، مساوات، مقابله، نهی خاص بعد از عام، مبالغه، جمله وصفیه، ادات حصر، من جنسیت، ائتلاف طباق و تکافو، زیادت، صفت استمراری، منادی، التجاء مدح، معیت مجازی، سجع مُطرف و اشتغال. - موضوعات مرتبط با علم زمین‌شناسی تاریخی در این مجموعه آیات عبارتند از «خلقت و تکامل تدریجی زمین»، «خلقت آسمان و تکامل تدریجی»، «خلقت تدریجی موجودات زنده و انسان» و «نحوه شکل‌گیری زمین و کرات آسمانی». در آیات واجد موضوع «خلقت و تکامل تدریجی زمین» از اسالیب ادبی مقابله، تشبیه بلیغ، تأکید، بیان عظمت، مجاز، استعاره، صفت استمراری، سجع مُطرف، اشتغال و اسناد مجازی استفاده شده است. در تبیین موضوع پیدایش زمین و جهان از واژگان «فاطر»، «خلق»، «بدیع»، استفاده شده است. در تبیین موضوع چند مرحله‌ای بودن پیدایش به عبارت «فی سنه ایام» اشاره شده است. در تصویرپردازی تکامل تدریجی زمین از عباراتی نظیر «انزل من السماء

منابع

۱. قرآن کریم
۲. آقا زینی، سیامک (۱۳۷۶): «قرآن و اشتقاق قاره‌ها» فصلنامه بینات، دوره ۴، شماره ۱۳، صص ۸۰-۹۳
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ه. ق) «لسان العرب»، بیروت: دار صادر
۴. التفتازانی، سعد الدین (۱۴۱۱ ه. ق): «مختصر المعانی»، قم: دارالفکر
۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ه. ق): «المفردات فی غریب القرآن»، دمشق: دارالعلم-الدارالشامیه
۶. رضایی اصفهانی، محمد علی (۱۳۸۸): «تفسیر علمی قرآن از دیدگاه مفسران شیعه»، شیعه شناسی، سال هفتم؛ شماره ۲۶، صص ۱۶۷-۱۸۴
۷. شجاعی، علی اصغر (۱۳۹۸): «جلوه‌های زمین‌شناسی در قرآن کریم»، قم: بوستان کتاب
۸. طیب، عبدالحسین (۱۳۸۶): «طیب البیان فی تفسیر القرآن»، تهران: نشر اسلام
۹. عرفان، حسن (۱۳۸۳): «ترجمه و شرح جواهر البلاغه»، قم: نشر بلاغت
۱۰. قرشی بنابی، علی اکبر (۱۴۱۲ ه. ق): «قاموس قرآن»، تهران: دارالکتب الاسلامیه



۱۱. کنگازیان، عبدالحسین، میرممتاز اکرم السادات، بهرامی سارا، نورگستری، اعظم، (۱۳۹۳): «کاربرد زمین شناسی در تفسیر قرآن کریم»، فصلنامه مطالعات قرآنی، سال پنجم، شماره ۱۹، صص ۶۱-۷۳
۱۲. مشکینی، علی (بی تا): «تکامل در قرآن»، حسین نژاد، ق، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی
۱۳. مصطفوی، حسن (۱۳۸۵): «التحقیق فی کلمات القرآن الکریم»، تهران: مرکز نشر آثار علامه مصطفوی
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۰): «تفسیر نمونه»، تهران: دارالکتب الإسلامیة
۱۵. ندایی مریم، جلالی مصطفی (۱۳۹۳): «کارکردهای پژوهش های قرآنی در علم زمین شناسی» شیراز: همایش ملی زمین شناسی و اکتشاف منابع، <https://civilica.com/doc/374070>
16. Garrison, T. (2010): "Oceanography", Canada: Books/Col Cengage Learning
۱۷. سایت مرکزی، زمین گذشته (۱۳۹۹): «بیگ بنگ»، قابل دسترسی در سایت
18. http://www.earlyearthcentral.com/big_bang_page.html